
ПРОГЛАШ

Издание на Филологическия факултет
при Великотърновския университет “Св. св. Кирил и Методий”

кн. 2, 2013 (год. XXII), ISSN 2367-8585

Сергей Ким

СЛАВЯНСКА ЗЛАТОУСТОВА ЕКЛОГА. „СЛОВО ЗА ПРИШЕСТВИЕ ХРИСТОВО„ ПО РЪКОПИС № 11 ОТ ИЗДАНИЕ СВЯТО-ТРОИЦКАТА СЕРГИЕВА ЛАВРА. ИДЕНТИФИКАЦИЯ НА ИЗТОЧНИЦИТЕ

Sergey Kim

SLAVONIC CHRYSOSTOM'S ECLOGA. „ORATION ABOUT THE ADVENT OF CHRIST“ ACCORDING TO MANUSCRIPT № 11 FROM THE EDITION OF TRINITY LAVRA OF ST. SERGIUS. IDENTIFICATION OF SOURCES

*Славянският текст на „Слово за пришествие Христово”, на който е посветена тази статия, се намира в ръкопис от Свято-Троицката Сергиева Лавра от края на XIV век, №11. Ръкописът е с название „Златая цепь”. Установяват се два гръцки източника, които са вземат предвид в предлаганото издание на словото, което се приема за произведение, възникнало на славянска почва. **Ключови думи:** „Златая цепь“, Христодомос, слово, превод, текстология*

The Slavonic text of „Oration about the advent of Christ”, on which is dedicated this article is found in manuscript №11, in the Trinity Lavra of St. Sergius, dating back to the end of XIV. The name of the manuscript is „Златая цепь / Zlataya tsepj”. Two Greek sources were found, which were considered in the offered edition of the oration. The oration is accepted as a work created on Slavonic ground.

Keywords: „Zlataya zepj“, Christodomos, speech, translation, textology

Славянският текст на „Слово за пришествие Христово”, на който е посветена тази статия, се намира в ръкопис от Свято-Троицката Сергиева Лавра от края на XIV век. Ръкописът е с название „Златая цепь”; в „Описании славянских рукописей библиотеки Свято-Троицкой Сергиевой Лавры”¹ сборникът фигурира под №11 (Арсений 1878: 15). Съставът на ръкописа е хомилетически и агиографически. Сред светоотеческите съчинения преобладават текстовете, отдавани на светителя Йоан Златоуст². На л. 19об.-22. се чете „Слово за пришествие Христово”, което не е издавано. Отчетено е в каталога на Е. Гранстрем под номер 336 (Гранстрем 1998: 114), а в ранната версия на труда на Гранстрем то не е отбелязано (Гранстрем 1980). В славянската си форма „Словото” не се среща в гръцката литература, доколкото може да се съди по отсъствието на началните му думи (инципит) в достъпните ни справочници по гръцка патристика и агиография (CPG, BHG, Aldama).

Успяхме да установим два гръцки източника на славянското „Слово за пришествие Христово”, което се публикува по-долу с откъси от гръцките източници. Както се вижда по отпратките към PG, с които ние съпровождаме изданието, славянският пресъставител избира фрази от гръцката хомилия, като ги взема от свършено различни места, прехвърляйки се от началото в края и обратно.

а) Голямата част от словото, а именно 56 параграфа от общо 90, представляват преработка на псевдо-златоустовата хомилия *In illud: Memor fui Dei* (CPG 4636; Aldama 106). Тя е приписана на Константинополския патриарх Прокъл от Бенедикт Маркс (Magh 1940: 20–22 (№7)), обаче аргументите на учения не са получили широко признание (Leroy 1967: 257–272). Съществува стар славянски превод на тази хомилия (Гранстрем 1998: №303), съхранила се като 135-а статия от „Златоструя”. Откъс от този славянски превод е издаден от Ф. Буслаев (Буслаев 1861: 180–181) по ръкопис ГИМ Увар. 1813, л. 20–23 (вж. описание в: Леонид 1894: 112–116). От всички ръкописи на пълната редакция на „Златоструя”, в който присъства славянският превод на тази хомилия (Фомина 1990: 326–327), имаме достъп до три ръкописа (номерацията е по Фомина): № 6, РГБ МДА 43³, 1474 г., л. 653об.–663 (*Леонид 1884: 67–68*); № 7, РГБ МДА 44⁴, XVI в., л. 549–555об. (*Леонид 1884: С. 54–67*); и благодарение на помощта

на г-жа Лидия Лукинцова (СПбГУ), ръкопис №20, РНБ F.I.218, XVI в., л. 640об.–651об. (*Калайдович* 1825: 24). Наред с гръцките фрагменти, съответстващи на славянския текст на „Словото”, ние даваме съответните откъси от славянската версия на „Златоструя” по трите упоменати ръкописа.

б) Два параграфа, §§ 80–81, които включват библейски цитат от Песен на Песните 1, 4, са взети от псевдо-златоустовата хомилия *De turture seu de Ecclesia sermo*, CPG 4547. Славянската версия на тази проповед (Гранстрем 1998: № 99) се намира в ръкопис РГБ Тр. 145, л. 83–88, обаче в сравнение със „Слово за пришествие Христово” нейният текст се различава много.

Освен тези два установени източника, които свидетелстват красноречиво за съставния характер на „Словото”, параграф §6 дава още едно, косвено потвърждение за това. Ср. ρ[εϥ]ε котороуе писаннiе · нлн которын пр[о]р[о]къ нє вѣстрѹвнѣтъ ѿ пришествнн х[ри]стоуеѣ – гр. ποία γραφή, ἢ ποῖος προφήτης οὐ σαλπίζει τοῦ Κυρίου ταύτας τὶς χάριτας; Тук фразата от хомилията *In illud: Memor fui* се въвежда с помощта на ρ[εϥ]ε, обичаен маркер за означаване на цитати. Така, несъмнено по невнимание, пресъставителят издава себе си.

От 90 стиха, на които разделихме издавания текст, 58 стиха възхождат в една или друга степен по точност към указаните източници. Останалите параграфи остават неидентифицирани. Ще отбележим, че на ред места смисълът остана неясен за нас – §5, §40, §75.

По своя характер „Слово за пришествие Христово” най-близко като жанр се приближава до златоустовите еклоги, *eclogae e chrysostomicis*⁵, които отвеждат към Теодор Магистър Дафнопат, константинополски автор от средата на X в. (*Haidacher* 1902; *Haidacher* 1895). Съществува стар славянски превод на еклогите в състава на сборника „Златоструй”. Еклогите представляват не просто тематична подборка върху принципа на флорилегия, а те са пълноценни проповеди, построени по законите на хомилетическия жанр върху материал от истински и неистински съчинения на светителя Йоан Златоуст. Тематиката на тези пресъставени хомилии в голямата си част са нравоучителни, но има и хомилии с екезегетическа и еортологическа тематика; обаче независимо от съдържанието на тях е

присъщо строго тематично единство. Изследваното „Слово” отговаря на всички посочени характеристики на еклогата като жанр: а) то е построено върху материал от проповедите, приписвани на свет. Йоан Златоуст; б) има формата на проповед и в) строго следва своята тематика. По такъв начин можем да определим жанра на „Словото” като еклога с полемическа антиюдейска тематика.

В параграфа §48, който няма паралел с гръцкия оригинал, пресъставителят говори за процеса на съставяне на „Словото” като писане: а[згъ] во ѿ с[вѣ]тъхъ писанни върута пишю. Тук неочаквано за себе си говори човек, живеещ изключително в света на скрипториума и адаптиращ древен текст за бъдещите читатели. Това признание изключва възможността хомилията да е била чернова за проповед или пред нас да е стенографиран текст на вече произнесена проповед.

„Слово за пришествие Христово” според нас е произведение, възникнало на славянска почва. В подкрепа могат да се предоставят няколко аргумента:

а) §11 **нѣплоды с[гы]нѣ ражающн**, отвежда към гръцкото: **στειρα ἢ οὐ τίκτουσα**, „бесплодна жена, не раждаща”. Смислът на славянската фраза е противоположен на гръцкия текст и четенето **с[гы]нѣ** е погрешен превод на гръцкото съчетание **ἢ οὐ**, което, като се отчита вариативността на йотациската ортография, е било прочетено като **οὐδὸν**. Този случай предполага работа на славянския автор непосредствено с гръцкия текст.

б) §58: **нлн н юще не вста[не]шн г[лаго]лѣ нюдѣю н жндовнне**. Двете славянски думи – **нюдѣю** и **жндовнне**, поставени тук в непосредствено съседство, произхождат от един корен и съществува само в славянските езици: **нюдѣн** произхожда от гръцкото **ιουδαῖος**, а **жндѣ/жндовннѣ** – от латинското **judaeus** с трактовка на **j**, близка до тази, която дава италианското **giudeo** (вж. напр., Фасмер 1986: 53). Съвместната им употреба тук може да направи само автор от славянски произход и гръцки прототип на съчетанието е невъзможен.

в) В достатъчно висока степен може да се констатира лексическа независимост на славянския текст на „Словото” от славянската версия на гръцката хомилия, запазена в „Златоструя”. Привеждаме примери с различията:

§9 πρὸ τοῦ ἀνθῆσαι τὸν ἥλιον *Tr* преже просвѣтениа с[ъ]лицю *Zl* преже восаніа слънцю

§21 πτερνισμὸν *Tr* клевету *Zl* лестъ;

§22 περὶ τῆς συναγωγῆς τῶν Ἰουδαίων *Tr* ѿ собранън же жидовьскѣмъ *Zl* ѿ соворѣ іудѣистемъ;

§33 ὁ τῶν Ἰουδαίων ἐκσκέπτωρ *Tr* ѿ жидовинне и наудалниче *Zl* жидовъскѣи догматиче;

§34 ἐν τάφῳ καὶ σορῶ κατεχόμενον *Tr* въ гробѣ лежаща или во ннѣхъ гробѣ[хъ] держим[а] *Zl* во гробѣ деръжима. Този пример показва интересна особеност: редакторът на „Словото” едновременно демонстрира желание да следва възможно най-близко гръцкия оригинал и заедно с това показва неспособността си в превода на σορός да намери термин, различен от гробъ – дума, която вече е използвана по-рано за предаването на τάφος; така се получава: τάφος „гробна могила” – гробъ; σορός „гроб” – ннѣ гробъ.

§36 Οὐ γὰρ ἐξ ἀλλοφύλων не ѿ своего ро[да] *Zl* не ѿ инога же колѣна.

г) В тази поредица с текстологически отлики се откроява параграф §12 на „Словото”, където се възпроизвежда фраза, съществуваща в гръцкия оригинал, но отсъстваща в славянския превод на „Златоструя”. Същото се наблюдава в параграф §37: в „Словото” библейският цитат Пс. 109, 1 се привежда пълно, както е в гръцкия оригинал, докато в превода на „Златоструя” цитатът присъства в съкратен вид. Тези два случая още веднъж потвърждават нашата хипотеза, че съставителят на „Словото” е работил непосредствено с гръцкия текст, а не със славянския превод.

От фонетическите особености на славянския текст ще посочим два случая с метатеза на гласни вътре в групата на съгласните: [тч] вместо [чт] – §30 тчѣши, §44 потчѣ. Към тях се доближава дисимиляцията на фрикативната съгласната [ч]=[*дж] из [ж] – §71 тачѣ (из тажѣ). Въпреки че дадената форма е засвидетелствана сред най-ранните паметници (Dostál 1997: 432), обаче в съчетание с отбелязаните случаи на метатеза може да се твърди, че нейното избиране от страна на преписвача не е случайно.

В публикувания текст всички съкращения се разкриват. В ръкописа се прави разграничение между ѳ и ѳ̅; последният звук се

предава със знака ѳ; за по-голяма нагледност ние го заменяме с ю. Знакът ѳ понякога заменя графемата і при необходимост да се спести място. Гласната ѳ след съгласна се предава със знака ѳ.

Текстът на фрагментите от славянския превод на „Златоструя” е извлечен по три достъпни ни ръкописа (РГБ МДА 43, РГБ МДА 44, РНБ F.I.218); дават се само смисловите разночетения; ортографията следва най-стария от преписите: РГБ МДА 43; съкращенията са разкрити и не са отбелязани.

Обозначения:

< > за означаване на нашите конектури;

[] за разкриване на съкращения;

– За отделяне на асимилирания предлог от корена на думата (например, §3 вѣ-за[ко]ннѣ[хъ]);

Tr ръкопис РГБ Тр. 11, лл. 19об.-22.

Zl славянски текст на хомилията *In illud: Memor fui* (СРГ 4636) по три ръкописа на „Златоструя” (вж. по-горе).

При цитиране от гръцкия текст на по РГ указваме тома, колонката и номера на строфата в колонката.

Благодаря на проф. Анатолий Алексеев (С.-Петербург), проф. Север Войку (Рим) и г-жа Лидия Лукинцова (С.-Петербург) за помощта и съветите при подготовката на статията⁶.

[Pseudo-] Joannes Chrysostomus. Sermo de adventu Christi.

РГБ Тр. 11, лл. 190б.-22.

1. {л. 190б.} Γλο[βο] ε[βα]τ[α]γο ιωαν[να] зла[то]οφста[го] ω
πρншествнн χ[ριστο]вѣ г[оспо]д[и] вл[а]г[осло]вн ω[т]υε ·
2. прннесѣмъ оубо с[лово] ω прншествнн χ[ρισто]вѣ · довродѣтели
помѣннмъ іавѣ юго прншествннє · тѣло довродѣтелно вѣс-
прннмъ ·
Φέρε οὖν τῆς παρουσίας τοῦ Σωτῆρος τὰς ἀρετὰς με-
ταλλεύσωμεν, καὶ τὴν ἐπίγειον αὐτοῦ παρουσίαν ὡς
στήλην πανάρετον ἀνυμνήσωμεν (PG 61, 690, 46–49)
ZI прннесем оубо слово ω прншествнн спасовѣ и благодати его
помѣнемъ и на землю прншествнє дѣла довродѣтелнаѡ воспрнмъ
3. понеже слыша[хω]мъ · ѿ ιαζыка ве-за[ко]ннъ[хъ] жидовъ ·
δвоχωлноє показаннє ·
ἐπειδὴ ἤκουσα παρὰ τῆς γλώττης τῶν παρανόμων
Ἰουδαίων βλασφημίας τεκμήρια (PG 61, 690, 49–50)
ZI понеже слышахомъ ωт ιαζыка ве-законнъ[хъ] жидовъ, δвоχωлно
показаннє
4. н не вѣроγютъ пнсанню с[ва]т[ы]хъ пр[о]н[ца] · іакоже мъ достононо
поунтаємъ
καὶ ἐπειδὴ ἀπιστοῦσι τὰς Γραφὰς, ἃς ἀναξίως ἀναγινώσ-
κουσι (PG 61, 690, 50–51)
ZI не вѣроγютъ во писанню пророкъ, іаже недостоинѣ поунтаютъ
5. н не вѣдѡтъ тиннъ · а · юго⁷ іако ѿ д[ε]в[ы] ро[д]н[с]ѡ г[оспо]д[и] ·
· ω томъ влзхнѡтсѡ ·
καὶ οὐ γινώσκουσι τὸ μυστήριον. Τὸ γὰρ τι ἐκ παρθένου
ἐτέχθη ὁ Κύριος, ἐν αὐτῷ σκανδαλίζονται (PG 61, 690, 51–53)
ZI и не вѣдѡтъ тиннъ; іако ѿ дѣв[ы] родинсѡ господѣ; то о томъ
влзхнѡтсѡ злѣ
6. ρ[ε]υ[ε] которює пнсаннє · нлн которγнн пр[о]р[о]к[ъ] не вѣстрγвнть
{ѣ. 20} ω прншествнн χ[ρισто]вѣ ·
ποία γραφή, ἢ ποῖος προφήτης οὐ σαλπίζει τοῦ Κυρίου
ταύτας τὶς χάριτας; (PG 61, 690, 55–56)
ZI но которює писаннє, и которγнн пророкъ не трогвнть ω прншествнн
господнн

7. несанѣ вл[а]г[ода]тѣи перевѣи · сол[о]монѣ ω в[о]гов[и]и велѣи
 пр[ε]м[υ]др[ос]тѣи правитель ·
 Πρῶτος τὴν Παρθένον ὁ Σολομῶν ἐμακάρισεν, ὁ τῆς
 μεγάλης σοφίας ἠνίοχος (PG 61, 690, 56–58)
 Zl о сѣи во благодати прѣвѣ сѣломонѣ великѣи премудрости
 правитель
8. г[лаго]лѣ вл[а]женѣи неплѣды нескверненѣи · тѣже не разꙋмѣ
 ложка престꙋпленѣи · (Прем. Сол. 3, 13)
 λέγων· Μακαρία ἡ στεῖρα ἡ ἀμίαντος, ἥτις οὐκ ἔγνω
 κοίτην ἐν παραπτώματι (PG 61, 690, 58–59)
 Zl рече во блаженѣи неплѣды нескврѣньнѣи тѣже не разꙋмѣ ложка
 вѣ престꙋпленѣи
9. неплѣдове гл[аго]лѣтѣ прѣже осѣненѣи д[υ]хꙋ с[вѣ]т[о]мꙋ · прѣже
 прѣсвѣтленѣи с[тѣ]лнꙋ не разꙋмѣ ложка вѣ престꙋпленѣи · ниже
 с мꙋжеми вѣсѣдова ·
 Στεῖραν γὰρ λέγει πρὸ τοῦ ἐπισκηῶσαι τὸ Πνεῶμα τὸ
 ἅγιον, καὶ πρὸ τοῦ ἀνθῆσαι τὸν ἥλιον. Οὐκ ἔγνω κοίτην
 ἐν παραπτώματι, τι μετὰ ἀδρὸς οὐχ ὠμίλησεν. (PG 61,
 690, 59–62)
 Zl неплѣдовѣ глаголетѣ вогородиꙋ, прѣже осѣненѣи свѣтаго
 доꙋха и прѣже свѣдѣни с[тѣ]лнꙋ; не разꙋмѣ во ложка вѣ престꙋпленѣи,
 ниже с мꙋжеми вѣсѣдова
10. югда же слыша ω нескверненѣи несанѣ пр[о]р[о]кѣ · авѣе мꙋд-
 раго вѣщанѣи повѣтѣ ·
 Ὅτε δὲ ἤκουσε περὶ τῆς ἀμιάντου στεῖρας Ἡσαΐ'ας ὁ
 τίμιος, εὐθὺς τοῦ σοφοῦ τὸ ῥητὸν ἐσπαργάνωσε, καὶ τῶ
 αὐτῷ ἐμελώ'δησε· (PG 61, 690, 62–65)
 Zl югда же слыша о несквернѣи несанѣ пророкѣ авѣе соломоне
 вѣщанѣи свѣдѣни
11. тѣи ли самѣи неплѣдове р[ε]ч[ε] нескверненꙋ · д[з]жѣ г[лаго]лю
 возвесеелнѣи неплѣды с[тѣ]лнꙋ ражающѣи · доселѣ не ражающѣи ·
 (Ис. 54, 1) възвесеелнѣи ω д[υ]хꙋ с[вѣ]т[о]мꙋ ·
 Σὺ, φησίν, εἶπας στεῖραν ἀμίαντον· καὶ γὰρ λέγω·
 Εὐφράνθητι, στεῖρα ἡ οὐ τίκτουσα. Ἔως γὰρ νῦν οὐκ
 ἔτεκες· ἀπὸ τοῦ νῦν εὐφράνθητι (PG 61, 690, 65–67)
 Zl и тѣ самѣи воспѣтѣ глаголю тѣи оꙋже неплѣдовѣ нескврѣньноꙋ
 нарече, аз же глаголю възвесеелнѣи о доꙋсѣ свѣтѣ

12. ꙗко ѿбоже не вѣстѣтъ н[ε]в[ѣ]са (ср. 3 Цар. 8, 27) · въ врево твоѣ вселѣ на сп[асе]ннѣ родѹ в[ε]л[ѣ]в[ѣ]ю
 τι ὄν οὐ χωροῦσιν οἱ οὐρανοὶ, δεξιᾶσθαι κατηξίωσαι. (PG 61, 690, 67–68)
 Zl [фразата отсъства в славянския превод на „Златоструя”]
13. тѣмже не ѿстѣпающе поминаемъ на земл[ю] ѿбо пришествіе ·
14. ꙗкоже р[ε]в[ε] пр[о]р[о]кѣ по[м]нѣхъ в[о]г[а] н възвесе лихъ ·
 (Пс. 76, 4)
 Ἐμνήσθην τοῦ Θεοῦ, καὶ ἠὺφράνθην, ὁ μελσδὸς ἔμαρτυ-
 ρῆσατο Δαυΐδ. (PG 61, 689, 34-35) Zl помнѣхъ бога реве
 давидъ н възвесе лихъ
15. то аще д[а]в[н]дѣ помнѣтъ вселитъ [сѣ] · тѣмже н дѣхъ понѣдн
 къ намъ м[о]л[н]твѣ г[ла]гола ·
 λοιπὸν εἰς οὐρανοῦς τὸ ἅγιον Πνεῦμα ἐχώρησεν εἰς
 πρεσβείαν λέγον· Κύριε, ἐφ’ ἐκάστης ὁ Δαυΐδ μνημονεύει
 σου, καὶ μνημονεύων εὐφραίνεται (PG 61, 689, 65–68)
 Zl и провее на не вѣстѣтъ свѣтъи доухъ возможе на молитвоу къ
 богоу глагола, господи на всѣкъ день давидъ помнѣтъ тѣ, и
 помнѣтъ вселитсѣ
16. г[ос]п[од]и на всѣко времѣ д[а]в[н]дѣ помнѣтъ тѣ н тѣ
 в[о]ж[е] помнѣнн н ·
 Κύριε, ἐφ’ ἐκάστης ὁ Δαυΐδ μνημονεύει σου, καὶ μνημο-
 νεύων εὐφραίνεται καὶ αὐτὸς αὐτοῦ μνήσθητι, Κύριε, Θεὸς
 ἡμῶν (PG 61, 689, 68–70) Zl господи на всѣкъ день давидъ
 помнѣтъ тѣ, и помнѣтъ вселитсѣ; и тѣ помнѣнн и воже нашъ
17. н то[гда] р[ε]в[ε] г[ос]п[од]и аще д[а]в[н]дѣ помнѣтъ тѣ · н
 д[з]тъ помнѣнн н пае с[ъ]н[о]вѣ в[ε]л[ѣ]в[ѣ]ю ·
 λοιπὸν ἀποκρίνεται ὁ φιλόανθρωπος Θεοῖς· Ἐπειδὴ
 συνεχῶς καὶ συνετῶς μνημονεύει μου ὁ Δαυΐδ καγὼ ἐπὶ
 πάντων κηρύξω τὴν ἐμὴν πρὸς ἐκεῖνον διάθεσιν καὶ
 ἀγάπην· ὑπὲρ ἀγίους καὶ ἀγγέλους καὶ δυνάμεις αὐτὸν
 μεγαλυνῶ ἐπὶ τῆς γῆς. (PG 61, 689, 72–76)
 Zl авіе же ѡтвѣщае тѣ вѣловѣколювѣцъ богъ; понеже ѡ сердца
 помнѣтъ мѣ давидъ; то н азъ предъ всѣми вами проповѣмъ его,
 мон же к немю завѣтъ и любѣ, пае всѣхъ аггелъ и силъ и
 возвеличю

18. и поставлю пр[е]ст[о]лъ ѿго тако д[ъ]ни н[е]ва • (Пс. 88, 30)
καὶ τὸν θρόνον αὐτοῦ ὡς τὰς ἡμέρας τοῦ οὐρανοῦ. (PG 61, 690, 23–27)

Zl и поставлю престолъ его тако дне невоу

19. и пакы д[а]в[н]дъ въспринмъ д[ъ]хъ пророуеет {л. 20об} ва

20. г[лаго]ла сндетъ г[оспо]дъ тако дождь на рѣно (Пс. 71, 6)

21. и ѡ нюдѣ гдъин хл[ѣ]бъ мон възвелиилъ естъ на мѡ клевету
• (Пс. 40, 10)

καὶ περὶ τοῦ Ἰουδα, Ὁ ἐσθίων ἄρτους μου ἐμεγάλυνεν
ἐπ' ἐμὲ πτερνισμόν. (PG 61, 692, 36–37)

Zl а о гдѣ глаголетъ гдъин хлѣбъ мон възвелиилъ естъ на мѡ
лестъ

22. ѡ сохранън же жндовствѣмъ • въскыю шаташасѡ гзъици • и
людье поугншасѡ тшетънтымъ • и проага • (Пс. 2, 1)

καὶ περὶ τῆς συναγωγῆς τῶν Ἰουδαίων καὶ ἀρχιερέων, Ἦξει
Κύριος εἰς κρίσιν μετὰ τῶν πρεσβυτέρων τοῦ λαοῦ. (PG 61, 692, 37–39)

Zl а ѡ сокорѣ гдѣистемъ; самъ гдѣ на соуд придетъ съ
старьцы людскыми

23. ѡ распатън ѿго • нереиѣга р[е]и придѣте вложимъ древо въ
хлѣбъ ѿго • и гоньземъ ѡ землѡ жнвѣхъ • (Иер. 11, 19)

καὶ περὶ τοῦ σταυροῦ. Δεῦτε καὶ ἐμβάλωμεν ξύλον εἰς τὸν
ἄρτον αὐτοῦ. (PG 61, 692, 39–40)

Zl и о крестѣ же придѣ (приидѣте РНБ) вложимъ дрѣво въ
хлѣбъ его

24. тако пригвозднша рѣцѣ мон и нозѣ мон • и всѡ костн моѡ н
щетоша • (Пс. 21, 18)

25. и ѡ ж[а]жн вѡша въ гадъ мою золыъ • и въ жажю мою напоиша
мѡ ѡцта • (Пс. 68, 22)

26. и <w> разбонницѣ десниц[а] г[оспо]д[н]ѡ створи силу • (Пс.
117, 16)

καὶ περὶ τοῦ ληστοῦ τοῦ ἐκ δεξιῶν, Δεξιὰ Κυρίου ἐποίησε
δύναμιν. (PG 61, 692, 41–42)

Zl и о разбонницѣ иже одесноую десница гдѣ створи силоу

27. и ѡ положенън ѿго въ гробѣ • положнш[а] мѡ во рѣѣ
пренсп[о]днѣмъ (Пс. 87, 7)

καὶ περὶ τοῦ τάφου· Ἔθεντό με ἐν λάκκῳ κατωτάτῳ· (PG 61, 692, 42–43)

Zl o гровѣ же положиша мѧ въ ровѣ преисподнимѣ, и въ темнѣхъ и въ сѣни смертнѣи

28. н ѡ въ-станни въскрю спнши г[оспод]н · (Πс. 43, 24)

καὶ περὶ τῆς ἀναστάσεως τοῦ Κυρίου, Ἐξεγέρθητι, ἵνα τί ὑπνοῖς, Κύριε; (PG 61, 692, 49–51)

Zl i o во-станни егѡ во-стани въскорю спнши господи въскресни и помози намѣ

29. тѣмже ты жидовнне не вѣрѣши ли смѣ ·

30. ты во твѣши но вюжъ еси · н тѣхъ н сиχъ таниъ ·

Ἄλλὰ σὺ ἀλλότριος εἶ κείνων καὶ τούτων τῶν μυστηρίων· (PG 61, 691, 77–78)

Zl нъ ты вюждъ еси и тѣхъ и сиχъ таниъ

31. ты во лжете ѿ мѣжа родинш[ю] ю ·

32. то аще ѿ мѣжа роди · то како вбра[ти]въсѧ къ в[огородни]и поклоннсѧ юн ·

ἢ ἐξ ἀνδρὸς ἀποκυῆσαι τὴν Παρθένον· ἢ τοῦτο ἀπόδειξον, ἐπιστρέψας ὡς Θεοτόκον προσκύνησον. (PG 61, 691, 31–33)

Zl a еже ѿ мѣжа порождъшюу дѣвоу мниши; се ми покажи или вкративсѧ вогородици поклоннсѧ

33. н гл[аголе]ши м[н] ѡ жидовнне · н навалннѣе тако оубнсте н ·

Εἰ ταῦτά μοι ἐρμηνεύσης ὁ τῶν Ἰουδαίων ἐκκέπτωρ, οἶδα τι καταλαμβάνεις καὶ τὴν κύησιν τῆς Παρθένου. (PG 61, 691, 75–77)

Zl да аще ми си скажеш жидовскѣи догматнѣ; азъ же вѣдѣе тако не разогмѣши рожество дѣвтыѧ

34. то покажите ми егѡ въ ровѣ лежаща или во ннѣхъ ровѣ[хъ] держим[а] ·*

Ἦδειξον τὸν Σωτῆρα ἐν τάφῳ καὶ σορῶ κατεχόμενον (PG 61, 691, 33–34) Zl или покажи христа во ровѣ держима

35. а[зъ] ти покажию н ѡдесногю в[ог]а сѣдши[а] ·

ἢ ἐγὼ σοι δεικνύω ἐν δεξιᾷ τοῦ Πατρὸς καθεζόμενον. (PG 61, 691, 34–35) Zl или да ти азъ покажоу н одесногю ѡтца сѣдшиа

36. не ѿ своегѡ ро[да] · но ѿ твоегѡ ро[да] · нзнос[а]

- Οὐ γὰρ ἐξ ἄλλοφύλων, ἀλλ' ἐκ τοῦ σοῦ γένους προσφέρω τὸν μάρτυρα λέγοντα· (PG 61, 691, 35–36) *Zl* не ѿ инога же колѣна показоути; но ѿ твоего рода привождоу давида глаголюща
37. такоже во д[а]в[н]дѣ гл[аголе]тъ · рѣ[че]тъ г[оспод]ь г[оспод]ѣвн монѣмѣ сдди ѡдеснѣ {л. 21} ю мене · дондѣже положю всѡ враг[ы] твоѣа подножнѣю ногама твоима · (Пс. 109, 1)
 Εἶπεν ὁ Κύριος τῷ Κυρίῳ μου· Κάθου ἐκ δεξιῶν μου, ἕως ἂν θῶ τοὺς ἐχθρούς σου ὑποπόδιον τῶν ποδῶν σου (PG 61, 691, 36–38) *Zl* сдди одесноу мене; дондеже положоу врагы твоѡ подъ ногама твоима
38. токмо естъ врагъ г[осподе]вн нже въ ѿмещетесѡ кр[ест]а х[рист]овѣа ·
 Περί τῶν Ἰουδαίων λέγει· οὐ γὰρ ἄλλος ἐστὶν ἐχθρὸς, εἰ μὴ ὁ σταυρόδὸν ἀρνούμενος. (PG 61, 691, 39–40) *Zl* се же подѣи ради глаголютъ нѣстъ во инъ врагъ, нъ иже христа господнѡ ѿмѣтаютсѡ
39. н се ѡ моснн хвалнтесѡ · то како в монсѣннѣ законѣ гл[аголе]тъ ѡ погнвєлн вашєн оутолѣстѣ н рашшнрѣ н · ѿвержесѡ възлюбєлнѣн · (Втор. 32, 15)
40. н пакы вѣдѡ пр[о]р[о]кѣ тако не хоцєтъ пр[н]патн г[оспод]а грѡдѣща н не вѣрѡва ннже вашє колнко⁸ в пѣстѣнн в[ог]а прогнѣваша ѿцн вашн ·
41. такоже р[еч]є родъ стропотнєвъ · разъвращєнъ · сн лн г[осподе]вн въздаѣтє (Втор. 32, 5–6).
42. такоже во ѡ[тъ]цн вашн тако н въы · въы прнсно д[ы]хѣ с[вѡ]т[о]мѣ протнвнєтєсѡ ѡнн во тогда пр[о]р[о]кѣ нзєнша въы в[ог]а распѣтє ·
43. н се мнрѣн · ѡ жндѡвннє безаконьннѣє ѣрєтнѣє ·
44. потѣо не вѣрѣнєшн въ с[вѡ]тѣю тр[он]цю · ѡ комь рекоша пр[о]р[о]цн ·
45. всн во согласѣють ѡ прншєствнн х[рист]овѣ ·
46. такоже пишєтъ въстанн сѣвєре н прндн оуже гара⁹ · нже вѡхнн в мнрѣ н подѣн сдѣты · да родѡтъ араматѣы · (Пєсн. 4, 16)
 ὄν ἡ πανάρετος Σοφία ἐν τοῖς ἄσμασιν ἀνακηρύττει· Ἐξεγείρου, βοῦρῶ, καὶ ἔρχου, νότε, διάπνευσον κῆπόν μου, καὶ ῥευσάτωσαν ἄρώματα (PG 61, 693, 25–27)

- Zl еґоже всѧ доврѡдѣтельнаѧ моудростѣ въ пѣснехъ проповѣдаетъ сѧ о христѣ; вѣстани сѣверѣ и прииди оугъ, и повѣи во оградѣ, да истекоутъ драматъ
47. тѣ же что минши сн ѡ жндовнне ·
48. а[зъ] во ѿ с[вѧ]тѣхъ писаннн вѣрѣта пишо ·
49. такоже р[еу]е пр[о]р[о]къ д[а]в[и]дъ держава г[оспод]ь воцацихсѧ юго и завѣт[ъ] юго гавнтъ нмъ · (Ps. 24, 14)
50. тѣмже тѣ жндовнне не вѣрѣюшн лн ·
51. такоже р[еу]е вѣстани сѣве {л. 21об.} ре · (Песн. 4, 16) такоже р[еу]е встани в[огороднц]е ·
Τοῦτο οὖν ἐστὶν· Ἐξεγείρου, βορῶῃ, τουτέστιν, ἡ Παρθένος ἐκ τῆς Γαλιλαίας (PG 61, 693, 36–37)
- Zl се же естѣ востани сѣверѣ, востани дѣва ѿ галилѣѧ
52. да вселнтъ в тѧ с[лово] в[ож]ннѣ ·
53. н вѣстави ап[осто]лы
καὶ ἐξέγειρον τοὺς ἀγίους μάρτυρας, καὶ ἀποστόλους (PG 61, 693, 40–41) Zl и воздвигни свѧтѣѧ моуґеникѣ; истоуи апостолы
54. н подвѣн д[оу]х[о]мъ с[вѧ]т[ы]мъ ·
διάπνευσον εἰς τὸν κόσμον (PG 61, 693, 39–40) Zl подѣши въ мирѣ
55. да нзведутъ нсцеленнн волнѣмъ ·
Ταῦτα τὰ ἀρώματα εἰς διαφόρους πήγνυται χάριτας, καὶ γίνεται τοῖς ἀσθενοῦσιν ὑγείας τεκμήριον (PG 61, 693, 42–44)
- Zl сѧ драматъ разнѣннн пазѧни болѧшимъ вѣиваютъ здравіѣ, и заблѡуждѣшимъ ѿ грѣха возвращеніѣ
56. н прозрѣнннѣ слѣпѣымъ · хромымъ ходити · стругннвѣымъ ѡцѣпенннѣ вѣсомъ прогннннѣ ·
57. н грѣшнннѣ сп[асе]нннѣ ·
τοῖς ἁμαρτωλοῖς μετανοίας συνήγορος (PG 61, 693, 45)
- Zl грѣшннѣмъ къ покаанію причастіѣ
58. нлн н юще не воста[не]шн г[лаго]лѧ нюдѣю н жндовнне како роднсѧ х[ристос]ъ ·
59. но гл[агол]н лн како родн адамъ ювгъ везъ женѣ · (Бит. 2, 21)
εἰπὲ αὐτῷ καὶ σύ· Πῶς ἔτεκε τὴν Εὐάν ὁ Ἀδὰμ δίχα γυναικός; (PG 61, 691, 44–45)

- Zl тѣ же ми рци како роди евоу҃ адѣмѣ вѣж-жѣтѣ
60. н гл[аголе]ши како роди дѣвѣа ·
 Πῶς ἐγέννησεν ἡ παρθένος; (PG 61, 691, 49)Zl како роди дѣвѣа
61. н како роди д[ѣ]нь ноцѣ · а ноцѣ д[ѣ]нь · (Бит. 1, 5)
 εἰπέ, πῶς ἐγέννησεν ἡ νύξ τὴν ἡμίραν; (PG 61, 691, 70)Zl н како роди ноцѣ дѣнь
62. како нзр[а]стн з[емля] пло[дѣ] вѣ-сѣмени · (Бит. 1, 11)
 πῶς ἐξήνηθησεν ἡ γῆ δίχα σπέρματος; (PG 61, 691, 45–46)
 Zl како прозѣвѣ зѣмля вѣс-сѣмени
63. то тако дѣвѣа роди ·
64. како при мосѣн кѣпина горѣше н не сгараше · (Исх. 3, 2)
 εἰπέ, πῶς ἐκαίετο ἡ βάτος, καὶ οὐ κατεκαίετο; (PG 61, 691, 57)Zl како горѣше кѣпина н не сѣгораше
65. како нлѣа не воплѣ на колесницю огньнѣн · (4 Цар. 2, 11)
 εἰπέ, πῶς οὐ κατεφλέχθη Ἡλίας ἐν τῷ ἄρματι τῷ πυρίνῳ; (PG 61, 691, 57–58)
 Zl рци како не воплѣ илиа на колесници огньнѣн
66. како ѣлсѣн прѣнде ѣрданѣ посу[ху] · (4 Цар. 2, 13-14)
67. како при самсонѣ сѣхага ѣлюеть не поун водоу · (Сзд. 15, 16)
 εἰπέ, πῶς ἐπρ τοῦ Σαμψῶν τὸ ὀστέον ἔβρυσε τὸ ὕδωρ; (PG 61, 691, 54–55)
- Zl рци н тѣ како при самсонѣ ѣлюеть сѣхага водоу не поун
68. гл[аголе]ши како роди д[ѣ]ва тѣмже што хоцешн рѣш[н] жндовинне
69. вен во пр[о]р[о]ци вопниють ѡ пришествни х[ри]сто[вѣ] ·
70. то гл[аголе]ши но придесть · н ѣще ли ѡцѣши ѣго
71. таѣе приимѣ пр[о]р[о]ч[е]тво данилово рашѣти в кою время при[де]тъ н тѣ ти повѣсть ·
72. такоже прѣже ц[ар]ю ѡбави сонѣ · (Дан. 2, 1 и дал.)
 εἰπέ, πῶς Δαυιδὸς ἐφάνερωσε τὸ κεκρυμμένον ἐν ὑπνίῳ τῷ Ναβουχοδονόσωρ; (PG 61, 691, 62–63)
- Zl рци како обави данилѣ навходоносороу сонѣ
73. како сѣ вѣсотѣ торжесл камень не рѣкамн · н скрѣши тѣло злато н проѡа ·
74. како ѡ ветѣсѣмѣ законѣ новѣи спсѣа ·

- τι περί τὴν Καινὴν Διαθήκην ἢ Παλαιὰ ἐζωγράφησε (PG 61, 692, 56–57)
- Zl *iake* во вѣ вѣтѣмъ законѣ провѣражена, та в новѣмъ познана вѣша
75. како н {л. 22} *юремѣта р[ε]у[ε]* · горлица *юднномужнц[а]* · н ластовница *пгетынн любница* · цюфрѣ селнага потка · *разумѣтн лѣто прнхѣда нхѣ*¹⁰ · (Иер. 8, 7; Пс. 83, 4)
76. тѣмже влюди вѣщаннѣ н пр[о]р[о]кѣ ·
77. н мнози во глаголютъ ω нзѣвранны пр[о]р[о]кѣ ·
78. вѣ ω [тѣ]цѣ твонхѣ вѣша с[ъ]н[о]вѣ тв[о]н · (Пс. 44, 17)
79. н д[зѣ] рѣ[хѣ] в[о]зн юете · (Пс. 81, 6)
Καὶ περὶ τῶν ἀποστόλων λέγει· Ἐγὼ εἶπα· Θεοὶ ἐστε. (PG 61, 692, 25-26) Zl ω *аποστοлѣхѣ* же глаголетъ, азъ рѣхѣ *вони есте*
80. н пакы ω томиже глаголетъ *верна юсмъ н добра* (Oeрv. 1, 4)
Μέλαινά εἰπέ καὶ καλή· (PG 55, 599, 69)
81. *верна за первое паденнѣ добра же за скорою вѣ-станнѣ*¹¹ ·
μέλαινα, διὰ τὴν προτέραν παράβασιν, καλή, διὰ τὴν ταχεῖαν μετάνοιαν· (PG 55, 599, 70–71)
82. н ω тоиже н *внѣхѣ* глаголетъ *монѣн н аронѣ вѣ нверѣхѣ юго*
· (Пс. 98, 6) *петрѣ н андрѣн вѣ а̀постолѣхѣ юго* ·
Μωϋσῆς καὶ Ἀαρὼν ἐν τοῖς ἱερεῦσιν αὐτοῦ, καὶ Πέτρος καὶ Ἄνδρέας ἐν τοῖς ἀποστολῆσιν αὐτοῦ. (PG 61, 692, 63–65)
- Zl *мω҃си н аронѣ во иерѣихѣ юго, а петрѣ н андрѣн вѣ а̀постолѣхѣ юго*
83. сдѣ · в̄ · врата
Вλέπε μοι αὐτὸν ἐκεῖ δύο ἀδελφοὺς εἰς ἱερωσύνην καλέσαντα, καὶ ὧδε δύο ἀδελφοὺς εἰς ἀποστολὴν ἐκλεξάμενον· (PG 61, 692, 61-63) Zl *виждѣ юго тамо два врата на свѣтителѣство нзбравшоу, н здѣ два врата во а̀постолѣство призванъшоу*
84. тамо · д̄ · пр[о]р[о]цн сдѣ · д̄ · *ю҃анн[ε]нстѣ* ·
ἐκεῖ ἐκ τῶν προφητῶν τέσσαρας μεγαλύνοντα, καὶ ὧδε τὸν ἀριθμὸν τέσσαρας εὐαγγελιστᾶς σεμνύνοντα. (PG 61, 692, 71–73)
- Zl *тамо ѿ пророкѣ д̄ велицин послοу҃си. а здѣ тѣмъ же числомъ е҃вангелистѣ приа*
85. тамо · о̄ · пр[о]р[о]кѣ · сдѣ · о̄ · *нзѣбра оу҃[ε]ннкѣ* ·

ἐκεῖ τοῖς μεγάλοις προφήταις ὑπουργοὺς ἀνέδειξε, καὶ ὧδε τοῖς ἀποστόλοις ἐβδομήκοντα. (PG 61, 692, 75–77)

Zl тогдѧ ·о· левгитѣ прѧтъ ѧ зѧѣ ·о· оу҃еникѣ нареуе

86. тѧно ·в· анг[ε]ла аврамы ѡбави (Бит. 18, 1 и дал.) · сѧѣ ·вѧ· постави оу҃[ε]нника ·

Вλέπε μοι αὐτὸν ἐκεῖ εἰς τὴν σκηνὴν τοῦ Ἀβραάμ μετὰ δύο ἀγγέλων παραγενόμενον, καὶ ὧδε μετὰ δώδεκα μαθητῶν εἰς τὸν οἶκον Ζακχαίου εἰσερχόμενον. (PG 61, 692, 58-61)

Zl зри его тѧно в сѣнь авраамлю сѣ двѣма аггелома пришедша; зѧѣ же со двѣманадесѧте оу҃еникома в домѣ закхеевѣ пришедша

87. тѣмже оубо нзвѣщан нюдѣкю взнскан ѡ пришествни х[ри]стѣ · Ἑρμῆνευσον τοὺς προφῆτας, καὶ βλέπε τῆς παρουσίας τοὺς ρήτορας. (PG 61, 691, 79–80)

Zl испытан пророкы и разоумѣн глаголама ѡ христѣ

88. прнде во н св[ε]ршн всѧ юлнкоже ре[к]оша пр[о]р[о]кы ·

᾽Ὅσα ἐποίησε καὶ ἔπαθε, ταῦτα οἱ προλαβόντες πρὸ τοσοῦτων γενεῶν ἐζωγράφησαν. (PG 61, 692, 1–2)

Zl елико сотвори и пострада; и прежде варше селицѣхѣ родѣ написаша

89. ѧ юже глаголе]ше н ѡюешн прнхода юго · прн[д]ѣтѣ праведнѣн сѣ[д]н вздаѧ вамѣ протнвѣ дѣломѣ вашнмѣ ·

90. ѧ вѣрнѣма введѣте в ц[а]р[с]тво свою · ндеже веселѣщнхсѧ жнлнще юсть (Пс. 86, 7) · ѡ х[ри]стѣ и[н]сѣ сѣ г[оспод]ѣ нашнмѣ · юмѣ[же] сл[ава] ·

БЕЛЕЖКИ

¹ Манускриптът се съхранява днес в ръкописните фондове на Руската държавна библиотека, Москва (нататък: РГБ); неотдавна в рамките на проекта за оцифровка на ръкописите от Лаврата той е достъпен и изцяло е представен в Мрежата: <http://www.stsl.ru/manuscripts/book.php?col=1&manuscript=011>.

² Уточняваме: този ръкопис е съвършено различен от ръкопис, XVI в., същата сбирка със сходно название „Златая четъ” – № 214 (Арсений 1878:

351–352); достъпен онлайн: <http://www.stsl.ru/manuscripts/book.php?col=1&manuscript=214>.

³ Достъпен онлайн: <http://old.stsl.ru/manuscripts/medium.php?col=5&manuscript=043>.

⁴ Достъпен онлайн: <http://old.stsl.ru/manuscripts/medium.php?col=5&manuscript=044>.

⁵ Ср., напр., CPG 4684, CPG 4556 (Aldama 405), CPG 4540 (Aldama 512), CPG 4595 (Aldama 110).

⁶ Превод от руски език: *Димитър Кенанов*.

⁷ ПАННҢҢ ·ā· юґо] Съкращението ·ā· приемаме за цифра 1.

⁸ НЕ ВЪРОВА НИЖЕ ВАШЕ КОЛНКО...] Смисълът на тази фраза се изпъзва за нас.

⁹ гара] Тази дума може да се схваща като форма на прилагателното „жаркъ” или като деформирана частица гароу, използвана за усилване на императива.

¹⁰ горлица <...> прнхѡда нхъ] Граматическият строеж на фразата, както и нейният смисъл, не са напълно ясни за нас; обаче може да се предполага, че тук има цитат по-скоро от Иер. 8, 7, разширен с отпратка към стих от Псалом 83, 4.

¹¹ вѣрна ѳсль <...> вѣ-станиѳ] §§ 80-81 са заети от хомилията *De turture seu de Ecclesia sermo* (CPG 4547), нейният славянски превод е съхранен в РГБ Тр. 145, л. 83-88. Съответното място там е преведено напълно различно, вж. РГБ Тр. 145, л. 84об.-85: смагла ѳсль и довѣра. смагла дрѣвльнаґо радн прѣкстоупленіа {л. 85} довѣра же скороґо радн поканеніа). В този случай е очевидно, че прѣсѣставителят е трябвало да се обръща към гръцкия текст.

ЛИТЕРАТУРА

Aldama: Aldama J.A., de. *Repertorium Pseudochrysostomicum*. Paris: CNRS, 1965.

CPG: GEERARD M. *Clavis patrum graecorum*. Brepols; Turnhout, 1974–1983. Т. 1–4.

Dostál 1997: Dostál A. (*et alii*). *Slovník jazyka staroslověnského*, IV. Praha, 1997.

Haidacher 1895: Haidacher S. Quellen der Chrysostomus-Homilie De perfecta caritate (PG 56, 279–290). // *Zeitschrift für katholische Theologie*, № 19, 1895, 387–389.

Haidacher 1902: Haidacher S. Studien über Chrysostomos-Eklogen. // *Sitzungsberichte der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften. Philosophisch-historische Classe.* Jahrgang 144. Wien, 1902. Abhandlung 4.

Leroy 1967: Leroy F., sj. *L'homilétique de Proclus de Constantinople.* Citta del Vaticano, 1967 (Studi e testi, №247).

Marx 1940: MARX B. *Procliana. Untersuchung über den homiletischen Nachlass des Patriarchen Proklos von Konstantinopel* (Münsterische Beiträge zur Theologie, 23), Münster i. W., 1940.

Арсений 1878: Иеромонах Арсений. *Описание славянских рукописей библиотеки Свято-Троицкой Сергиевой Лавры.* Москва.

Arseniy 1878: Ieromonah Arseniy. *Opisanie slavyanskih rukopisey biblioteki Svyato-Troitskoy Sergievoy Lavr.* Moskva.

Буслаев 1861: Буслаев Ф. Смоленская легенда о святом Меркурии // *Летописи русской народной словесности и искусства. Т. 2. Древне-русская народная литература и искусство.* Санкт-Петербург, 1861.

Buslaev 1861: Buslaev F. Smolenskaya legenda o svyatom Merkurii // *Letopisi russkoy narodnoy slovesnosti i iskusstva. T. 2. Drevne-russkaya narodnaya literatura i iskusstvo.* Sankt-Peterburg, 1861.

Гранстрем 1980: Гранстрем Е. Иоанн Златоуст в древней русской и южнославянской письменности (XI–XV вв.). // *Труды отдела древнерусской литературы*, № 35. Ленинград, 1980, 345–375.

Granstrem 1980: Granstrem E. Ioann Zlatoust v drevney russkoy i yuzhnoslavyanskoy pisymennosti (XI-XV vv.). // *Trud otdela drevnerusskoy literatur*, №35. Leningrad, 1980, 345–375.

Гранстрем 1998: Гранстрем Е., О. Творогов, А. Валевиčius. *Иоанн Златоуст в древнерусской и южнославянской письменности XI–XVI веков. Каталог гомилий.* Санкт-Петербург.

Granstrem 1998: Granstrem E., O. Tvorogov, A. Valevichyus. Ioann Zlatoust v drevnerusskoy i yuzhnoslavyanskoy pisymennosti XI–XVI vekov. *Katalog gomilii.* Sankt-Peterburg.

Иосиф 1892: Иосиф. *Подробное оглавление Великих Четиих Миней всероссийского митрополита Макария, хранящихся в Московской патриаршей (ныне Синодальной) библиотеке.* Часть 1. Москва, 1892.

Iosif 1892: Iosif. *Podrobnoe oglavlenie Velikih Chetiih Miney vserossiyskogo mitropolita Makariya, hranyashtihsya v Moskovskoy patriarshey (nne Sinodalnoy) biblioteke.* Chasty 1. Moskva, 1892.

Калайдович 1825: Калайдович К. Ф., Строев П.М. *Обстоятельное описание славяно-российских рукописей, хранящихся в Москве, в библиотеке графа Ф. А. Толстого.* Москва, 1825.

Kalaydovich 1825: Kalaydovich K. F., Stroeв P.M. *Obstoyatelynoe opisaniye slavyano-rossiyskikh rukopisey, hranyashtihysya v Moskve, v biblioteke grafa F. A. Tolstogo.* Moskva, 1825.

Леонид 1884: Леонид, архим. Сведения о славянских рукописях, поступивших из книгохранилища Свято-Троицкой Сергиевой Лавры в библиотеку Троицкой духовной семинарии в 1747 г. // ЧОИДР, 1883. Кн. 4. Москва, 1884.

Leonid 1884: Leonid, arhim. Svedeniya o slavyanskikh rukopisyah, postupivshih iz knigohranilishta Svyato-Troitskoy Sergievoy Lavry v biblioteku Troitskoy duhovnoy seminarii v 1747 g. // ChOIDR, 1883. Kn. 4. Moskva, 1884.

Леонид 1894: Леонид, архим. *Систематическое описание... славяно-русских рукописей собрания графа А.С. Уварова.* Часть 4. Москва, 1894.

Leonid 1894: Leonid, arhim. Sistematischeskoe opisaniye... slavyano-russkikh rukopisey sobraniya grafa A.S. Uvarova. Chasty 4. Moskva, 1894.

Фасмер 1986: Fasmer M. *Этимологический словарь русского языка.* Т. II. Москва, 1986.

Fasmer 1986: Fasmer M. *Etimologicheskiy slovary russkogo yazika.* Т. II. Moskva, 1986.

Фомина 1990: Фомина М.С. Златоструй в славянской письменности XII–XVI вв. // *Методические рекомендации по описанию славяно-русских рукописных книг.* Выпуск третий. Москва, 1990, 297–328.

Fomina 1990: Fomina M.S. Zlatostruy v slavyanskoй pisymennosti XII–XVI vv. // *Metodicheskie rekomendatsii po opisaniyu slavyano-russkikh rukopisnih knig.* Vipusk tretyй. Moskva, 1990, 297–328.